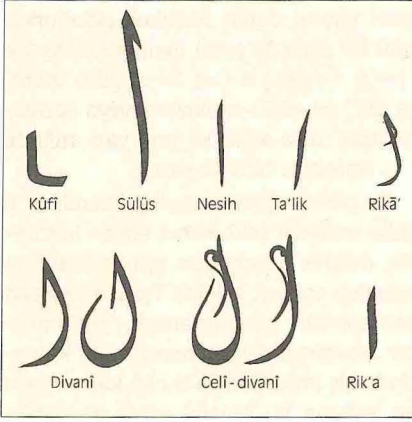

Kalkaşendî, hat itibariyle elifin eninin boyuna nisbetle sekizde bir olabilmesi için aynı kalemle sekiz nokta boyunda çizilmesi gerektiğini *İhvânü's-Şafâ'* risâlelerinden naklen kaydetmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, IX, 9-12; XV, 427-428; *Kāmus Tercümesi*, IV, 1241; Halil b. Ahmed, *el-Hurûf* (nşr. Ramazan Abdütevâb), Kahire 1969, s. 28, 33; a.m.f., *Kitâbü'l-ʿAyn* (nşr. Mehdi el-Mahzûmî — İbrâhîm es-Sâmerrâî), Beyrut 1408/1988, VIII, 336; İbn Cinnî, *Sırru şinâʿati'l-l-râb* (nşr. Hasan Hindâvî), Dimaşk 1405/1985, I, 41 vd., 69 vd.; II, 651 vd.; Mekki b. Ebû Tâlib, *er-Riʿâye* (nşr. Ahmed Hasan Ferhât), Amman 1404/1984, s. 94-95; Ebû Amr ed-Dânî, *el-İdgâmü'l-kebir fi'l-Kurʿân* (nşr. Zühayr Zâhid), Beyrut 1414/1993, s. 49-50; Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî ʿilmi'l-luğa* (nşr. M. İzzeddin es-Saîdî), Beyrut 1410/1990, s. 416-418, 425-428 vd., 468; İbn Yaîs, *Şerhu'l-Mufaşşal*, Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), X, 8-9, 123-124; Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu's-Şâfiye*, İstanbul 1290, s. 347; Ahmed b. Abdünnûr el-Mâlekî, *Raşfü'l-mebânî* (nşr. Ahmed Muhammed el-Harrât), Dimaşk 1405/1985, s. 103-147; Fîrûzâbâdî, *el-Beşâʿir* (nşr. M. Ali en-Neccâr), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), II, 4-11; Kalkaşendî, *Şubhu'l-aʿşâ* (Şemseddin), III, 28-29; Emrullah Efendi, *Muhtûlâ-maârif*, İstanbul 1328-30, I, 3-26; Temmâm Hassân, *el-Luğatü'l-ʿArabîye*; ma'nâhâ ve mebnâhâ, Kahire 1979, s. 39-59; Azîze Fevâl Bâbetî, *el-Muʿcemü'l-mufaşşal fi'n-naḥvü'l-ʿArabî*, Beyrut 1992, s. 29-45; TA, II, 56-59; Pakalın, I, 518-519; Weil, "Elif", *İA*, IV, 237; Nihad M. Çetin, "Arap (Yazı)", *DİA*, III, 277.

A. TURAN ARSLAN

Türk edebiyatında manzum eserlerde sevgilinin boyu, uzunluğu ve düzgünlüğü sebebiyle elife veya serviye benzetilir. Bundan dolayı sevgili "elif boylu" anlamına gelen "elif-bâlâ, elif-kad, elif-kâmet" diye anılır. Nesîmî'nin, "Kâmetin elif diyen gör ne uzun hayâl eder / Her ki diler visâlini ârzü-yı muhâl eder" beytinde bu husus görülmektedir. Bazan başka harflerle bir arada zikredilip meydana getirilen kelimeler ve bunların şekli özellikleri çeşitli çağrışımlara yol açar. Meselâ sevgilinin boyu, zülûfleri ve ağız Kurʿân-ı Kerîm'deki hurûf-ı mukattaadan elif, lâm ve mim harflerine benzetilerek bu harflerle başlayan âyetlere telmihte bulunulur. Aşık, sevgilisine kavuşmanın bayram sevinci içinde yüzünü "güzellik mushafı"nın başındaki "elif-lâm-mîm"e süren bahtiyar kişi olarak hayal edilir.

Âşığın aşk derdinden beli bükülüp vücudu dal (>) harfinin şekline döndüğü zaman elif (ا) boylu sevgiliyle bir arada anılması "ad" (اد) kelimesini akla getirir. Bu çağrışımla âşığın bu yolda adı çıkmış, dillere düşmüş biri olduğu veya sevdiğinin adlı sanlı yani şöhretli bir güzelliğe sahip bulunduğu ifade edilir. Yine elif boylu sevgilinin başının iki yanından sarkan zülûfleri uçlarının kıvrıklığı itibariyle iki dala benzetilir. Şekil olarak "dâd" (داد) kelimesini düşündüren bu benzetmeden "adalet, insaf, merhamet" çağrışımları doğar. Necâtî Bey'in, "Kadın elif-durur iki yanında dâl-i zülf / Lâ-yık budur ki âşığa senden erişe dâd" beyti bu mecazi anlamları ortaya koyan bir örnektir.

Sevgilinin zülfü uzunluğu ve ucunun kıvrıklığı sebebiyle lâma, boyu da elife teşbih edildiğinde şekil olarak ortaya "lâ" (لا = yok, hayır) kelimesi çıkar. Bağdatlı Rühî'nin, "Lâm zülfüyle elif kaddi oluptur virdimiz / Her ne derse zâhid-i nâdân anuncün lâ deriz" beytinde bu husus hatırlatılmaktadır. Boy elife, kaş râyâ (ر) benzetildiğinde ise "râ" (ر - ray < re'y = niyet, düşünce) mânası hatıra gelir. Sevgilinin boyu olan elif ile zülfünün remzi olan lâm yan yana gelince "âl" (آل = mekr, hile) kelimesi ortaya çıkar. Kaş nun (ن) harfine benzetildiğinde sevgilinin boyunu ifade eden elif ile birlikte "ân" (آن = güzellik) kelimesini meydana getirir. Ahmed Paşa'nın, "Kaş nûnuyla kâmeti elifin / Gördük ayruk biz ansuz olamazuz" beytinde "an" kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Neşâtî'nin, "Bîn-i pâkine elif-i ân desem n'ola / Ebrû-yı

dilkeşi ona medd-i keşîdedir" beytinde ise bir taraftan aynı kelime üzerinde oynanırken diğer taraftan da "elif-i ân" tabiriyle buruna işaret edilmiş ve elifin üzerindeki med işareti de (˘) kaş benzetilerek yüz güzelliğini tamamlayan unsurlar bir arada zikredilmiştir.

Elif elifbânın ilk harfi olduğu için "okumak, bilmek" mânasına gelen pek çok deyimde kullanılmış ve bunlardan "elif okumak", "eliften başlamak" gibi bazı deyimler çeşitli beytlere girmiştir. İbn Kemal'in, "Tıfı-ı dil kaddin görüp aşka eliften başladı / Rabbi yessir lâ tûassir rabbi temmim bi'l-hayr" beytinde bu mânâ ifade edilirken elifbâyı öğrenme sırasında okunan "rabbi yessir" duası da iktibas yoluyla beyte alınmıştır. "Eliften yâya kadar" deyimini baştan sona okumak, sırasıyla bilmek ve öğrenmek, "elifi bilmez", "elifi görse mertek sanır" deyimleri de okuma yazma bilmeme, cehalet anlamına gelir. "Elifi elifine" aynen, tıpatıp demektir. "Elif demeden fergaba çıkılmaz" deyiminde de İnşirâh sûresinin "ve ilâ rabbike fergab" (yalnız rabbine yönel) meâlindeki son âyetine işaret vardır.

Bazı kelimelerde bulunan elif harfine ayrı mânalar verilir ve bunlara dayalı kelime oyunları yapılır. Meselâ "cân" (جان) kelimesinin ortasında yer alan elif harfi âşığın bağrına saplanmış bir oka benzetilir. Her ikisinde de elif harfi bulunan "can" ve "ân" kelimelerinin birleşmesiyle ortaya sevgili mânasında kullanılan "cânan" (جانان) sözü çıkmaktadır. Nesîb'in, "Nûr-ı Kevser'le edip şüye adın can korlar / Câna da ân verip ismini cânan korlar" beytinde elif-cân-cânan arasındaki bu münasebet dile getirilmiştir.

Fuzûlî bir beytinde sevgilinin kirpiklerini "kan" (كان) kelimesinin ortasında bulunan elif harfine benzeterek, "Batalı kana okun dide-i giryân içre / Bir eliftir sanasın kim yazılır kan içre" demek suretiyle elif-kan münasebetine atıfta bulunmuştur. Ahmed Paşa, "Gönlümün levhinde okurdum elif kaddin revan / Ben dahi bir doğru harf öğrenmedim üstad-dan" beytinde yine boy-elif münasebetini işleyerek sevgilisini düşünmekten dolayı hocasından başka bir şey öğrenmeye fırsat bulamadığını dile getirmektedir.

Elif başta ve ortada başka harflerle birleşmediği ve aynı zamanda hem şeklen hem de ebcedde bir rakamının karşılığı olduğu için Allah'ın teklifiğini ifade eden bir vahdet sembolü sayılmıştır. Taş-

lıcalı Yahyâ Bey'in, "Harf-i elif gibi yürü var ayn-ı vâhid ol / Halk ortasında kalma hemîşe niteki lâm" beytinde elifin tasavvufî düşüncede kazandığı bu özelliğe, kesretten kaçıp vahdete ulaşma anlayışına örnek verilmiştir. Tasavvufî düşüncede bütün harfler elifte toplanmış kabul edilir. Bir başka deyişle diğer harfler elifin çeşitli biçimlere dönüştürülmüş şekilleridir. Bütün harfleri elifte görmek bütün varlıkları "ahad"da (Allah) görmeye benzer; çünkü elif harflerin evveli olduğu gibi Allah da mahlûkattan evveldir; bu sebeple elif Allah'ın ezeliyetini de ifade eder. Yûnus Emre'nin, "Dört kitabın ma'nâsı bellidir bir elifte / Sen elifi bilmezsin bu nice okumaktır" beyti bu anlayışın tasavvuf edebiyatındaki en tanınmış örneğidir. Tarikatlarda ve özellikle Mevlevîlik'te bazı tarikat eşyaları bu kelimeyle yapılmış adlar taşır. Tennûre üzerine bele sarılan, ucu sivri, dört beş parmak genişliğindeki kuşağa "elifi nemed", ince uzun meşinden yapılmış bir sofraya da "elifi sumât" denir. Tâhir Olgun'un, "Sanmayın kavs-i kuzah takmış felek elifi nemed / Candan olmuş nevniyâz-ı hankâh-ı Mevlevî" beytinde, dergâhtaki âyin sırasında beline elifi nemed sarmış yeni Mevlevî dervişlerinin görünüşlerini feleklerin gökkuşağı ile süslenmiş haline benzetmektedir. Ayrıca çeşitli tarikat mensuplarının kullandığı bir tür başlığa da "elifi taç" denmektedir. Üsküdarlı Râzî'nin, "Başta elifi tâcı / Kendi başların tâcı / Tarîk-i Nakşîyye'den / Güzellerin Hallâc'ı" dörtlüğünden elifi tâcı Nakşîler'in kullandığı anlaşılmaktadır. Bektaşîler ise "Horasânî elifi taç" adını verdikleri yeşil çuhadan yapılmış bir başlık giyerlerdi. Ulemâ ve meşâyih'e has kalça kısmı geniş, paça kısmı dar bir tür pantolona da "elifi şalvar" denilmiştir.

Elifin, Allah'ın adının ilk harfi ve birliğin sembolü olmasından dolayı Türk folklorunda kutsal bir değer taşıdığına inanılır. Çocuk yaşta tahta çıkan padişahların cülûs törenlerinde alınlarına bir elif çizmek âdeti ve buna "elif çekmek" denirdi. Halk tabakasına da geçen bu âdete göre akıllı ve güzel çocukların alınlarına nazar değmesin diye elif çekilirdi. Bu deyim ayrıca âşığın sinesine aşk yarısı açmak mânâsında da kullanılmıştır. Enderunlu Vâsıf'ın, "Âh bir elif çekti yine sineme cânan bu gece" mısraıyla başlayan ve yürük semâi formunda beslenen şiiri, Türk müzikisi klasiklerinin hem güfte hem de beste bakımından en değerli örnekleri arasında yer alır.

Elif, divan edebiyatındaki kadar yaygın olmamakla birlikte Türk halk edebiyatında da kullanılmıştır. Ancak halk edebiyatı ürünlerinde daha çok Anadolu'da yaygın bir kadın ismi olması sebebiyle geçer. Meselâ Karacaoğlu'nın, "İncecikten bir kar yağar / Tozar Elif Elif diye / Deli gönül abdal olmuş / Gezer Elif Elif diye" dörtlüğüyle başlayan ünlü semâisinin ana teması Elif adlı sevgilidir. Çoğu taş baskısı ve bazıları halk resmi tarzında görüntülerle süslü çok sayıda nüshasından halk arasında rağbet görmüş bir eser olduğu anlaşılan Elif ile Mahmud adlı aşk hikâyesinin de asıl kahramanı Elif'tir. Bazı türkülerde sevgilinin adı olan Elif ile elif harfi arasında doğrudan veya cinaslı bir ilişki kurulduğu görülür. Meselâ, "Elif dedim be dedim / Kız ben sana ne dedim?" mısralarıyla başlayan türküde Elif adlı sevdiğinden ters cevap alan âşığın ona, "Ben senin adını sayıklamıyorum, kendi kendime elifbâ ezberliyorum" demeye çalışması buna bir örnektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul 1971, s. 187; Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s. 281; Gül Derman, *Resimli Taş Baskısı Halk Hikâyeleri*, Ankara 1988, s. 49-50, ayrıca bk. İndeks; İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1989, s. 290; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s. 156-157; Ahmed Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara 1992, s. 143-144; Âmil Çelebioğlu, "Elif Harfiyle İlgili Bazı Husûsiyetler", *TDED*, XXIV-XXV (1986), s. 45-64; Dihudâ, *Luğatnâme*, II, 1-7, 235-241; Mustafa Kutlu, "Elif", *TDEA*, III, 24.

MUSTAFA UZUN

ELİF EFENDİ, Hasîrîzâde

(1850-1927)

Hasîrîzâde Sa'dî Dergâhî'nin son şeyhi, âlim ve şair.

İstanbul Sütlüce'de Hasîrîzâde Dergâhı'nda doğdu. Asıl adı Mehmed'dir. Babası dergâhın şeyhi Ahmed Muhtar Efendi, annesi Tiryâkîzâde Hasan Paşa'nın kızı Fatma Biâse Hanım'dır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Mısır'ın Demenhûr şehrinden İstanbul'a gelip Kasımpaşa'ya yerleşen büyük dedesi Şeyh Halil Efendi, genellikle saray hasırcıbaşısı olan oğlu Emin Ağa'nın dükkânında vakit geçirdiğinden "Hasırcı Şeyh" diye tanınmış, soyundan gelenlere de Hasîrîzâdeler denilmiştir. Halil Efendi'nin diğer oğlu Şeyh Mustafa İzzî Efendi (ö. 1823), Sütlüce'deki Hasîrîzâde Dergâhı diye anılan Sa'dî Tekkesi'ni yaptırmış, ölümünden sonra Nakşibendiyye ve Mevleviyye tarikatlarından da icâzet alan oğlu Süleyman Sıdkı Efendi (ö. 1873) şeyhlik makamına geçmiştir. Elif Efendi'nin babası Şeyh Ahmed Muhtar Efendi (ö. 1901) Süleyman Sıdkı Efendi'nin oğludur.

Elif Efendi, babasının arzusuyla dönemin meşhur Nakşibendî şeyhlerinden mesnevihan Hoca Hüsâmeddin Efendi'nin öğrencisi oldu ve daha sonra Eyüp Defterdar'daki Şah Sultan Mektebi'ni bitirdi. Vilâyet kapı kethüdâlarından Hoca Fâik Efendi'den Arapça öğrendi. 1870'te Şam'dan İstanbul'a gelerek Hasîrîzâde Dergâhı'nda misafir olan, Sa'diyye tarikatının kurucusu Sa'deddin el-Cibâvî neslinden Şeyh Yûnus eş-Şeybânî, kendisine hizmet eden Elif Efendi'ye Sa'diyye'nin kendi nisbesine izâfetle kurmuş olduğu Şeybâniyye şubesinden icâzet verdi. Daha sonra dergâhı ziyaret eden Sâzeliyye'nin Medeniyye kolunun kurucusu Şeyh Zâfir'in halifesi İbrâhim el-Berrâde'den de Şâzeli-Medenî hilâfeti aldı. Babasının emriyle dergâhta *Meşnevî* okutmaya başladı (1875). 1880'de babasından Sa'diyye tarikatı hilâfeti aldı. Aynı yıl babasının hacca gitmesi üzerine dergâhta vekâleten postnişin oldu. 1880 yılına kadar tarikat eğitiminin yanı sıra Beyazıt dersiâmlarından Hâdimîzâde Ahmed Hulûsi Efendi'nin Eyüp Zal Mahmud Paşa Camii'ndeki derslerine devam etti. Onun ölümünden sonra Ahmed Nüzhet Efendi'den icâzet aldı (1885). Bursalı Zeki Dede'den ta'lik hattı meşketi. Dönemin meşhur âlimlerinden Hâfız Şâkir ve Meclis-i Kebîr-i Maârif reisi Büyük Ali Haydar efendilerden de faydalandı. Öte yandan aynı yıllarda Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi Osman Selâhaddin Dede'nin *Meşnevî* derslerine devam ederek mesnevihan icâzeti ve Mevleviyye hilâfeti aldı.

Hasîrîzâde
Mehmed
Elif Efendi